

Vinkovci prije Cibala

Ljoljo, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:473354>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Pedagogija - Povijest

Nikolina Ljoljo

Vinkovci prije Cibala

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2019. godina

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Preddiplomski studij Pedagogija – Povijest

Nikolina Ljoljo

Vinkovci prije Cibala

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, Prapovijest na tlu Hrvatske

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2019. godina

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum 12. 9. 2019.

Nikolina Holje 0122224260
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Na sjeveroistoku Hrvatske u Vukovarsko-srijemskoj županiji smjestio se grad Vinkovci. Ravničarski je to grad s neznatnim uzvišenjima kao što su Ervenica i Dirov brijeg koji su ujedno i značajna nalazišta. Vrlo značajnu ulogu kroz povijest, a i danas, ima rijeka Bosut te gradski potoci Ervenica-Barica i Nevkoš. Tako je, zbog svog značajnog topografskog položaja, močvarno područje Vinkovaca naseljavano još od vremena prapovijesti, zatim Rimljana pa sve do danas. Možemo govoriti o 7000-8000 godina neprekidnog života na području grada. Svaka populacija imala je svoja kulturna obilježja, običaje i vjerovanje. Razlikovali su se načinom života i stanovanja. U dugoj povijesti Vinkovaca bilo je i mirnih razdoblja kao i ratovanja, a sve skupa ostavilo je traga. Prapovijest na području Vinkovaca obuhvaća kulture od neolitika, bakrenog doba, brončanog doba te željeznog doba. Prva iskopavanja u Vinkovcima proveo je Josip Brunšmid krajem 19. stoljeća. Mnogobrojni su lokaliteti na području Vinkovaca, a značajna prapovijesna naselja su tell bivše Tržnice, Ervenica, Feldban, Dirov brijeg, Pjeskana i Blato. Stojan Dimitrijević proveo je prva stručna arheološka istraživanja. Od 1957. do 1981. godine istraživao je prapovijesna naselja u Ervenici, Trbušancima i Tržnici. Tijekom brojnih istraživanja prikupljeni su mnogobrojni nalazi od kojih se velik dio čuva i u Gradskom muzeju Vinkovci.

Ključne riječi: Vinkovci, prapovijest, neolitik, bakreno doba, brončano doba, željezo doba

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Vinkovci.....	4
3. Prapovijest.....	5
4. Neolitik – mlađe kameno doba.....	6
4.1. Starčevačka kultura	6
4.2. Sopotska kultura	6
5. Bakreno doba – eneolitik.....	8
5.1. Badenska kultura	8
5.2. Lasinjska kultura	8
5.3. Kostolačka kulura	9
5.4. Vučedolska kultura	9
6. Brončano doba.....	11
6.1. Vinkovačka kultura	11
6.2. Vatinska kultura	12
6.3. Belegiš II kultura	13
7. Željezno doba.....	14
7.1. Halštat - starije željezno doba.....	14
7.2. Laten – mlađe željezno doba	15
8. Zaključak.....	18
9. Literatura.....	19

1. Uvod

Danas govorimo o kontinuiranom naseljavanju područja Vinkovaca tijekom povijesti. Područje Vinkovaca naseljeno je od najranijih vremena sve do danas. S obzirom da je područje Vinkovaca bogato nalazištima prapovijesnih kultura, u ovome radu bavit ću se upravo prapoviješću Vinkovaca. Prva dva poglavlja, nakon uvoda, govore općenito o Vinkovcima i prapovijesnom razdoblju, a svako iduće poglavlje obuhvaća jedno povijesno razdoblje. Cilj ovog rada je navesti pojedine kulture po povijesnim razdobljima, opisati ih, navesti neka najznačajnija nalazišta i karakteristike pojedine kulture.

U poglavlju o neolitiku ili mlađem kamenom dobu opisane su starčevačka i sopotska kultura. Starčevačka kultura predstavnik je ranog i srednjeg neolitika, a prvi nalazi otkriveni su 1951. godine na južnom dijelu tella Tržnice. Godine 1957. otkriveno je i drugo naselje starčevačke kulture na području Ervenice. Sopotska kultura predstavnik je kasnog neolitika, a nazvana je prema istoimenom lokalitetu Sopot, nedaleko od Vinkovaca. Poglavlje o eneolitiku ili bakrenom dobu obuhvaća badensku, lasinjsku, kostolačku i vučedolsku kulturu. Pripadnici badenske kulture bili su stočari te su znatno utjecali na kulturnu sliku vinkovačkog područja, a naseljavaju gradine kao što su Dirov brijeg te tržnicu uz Bosut. Na tellu Tržnice pronađeni su i nalazi lasinjske kulture dok se kostolačka kultura javlja na lokalitetu Cerić-Plandište. Pripadnici kostolačke kulture sa sobom donose i novu tehniku ukrašavanja keramike, tzv. brazdasto urezivanje.

Vučedolska kultura ime je dobila po nalazištu Vučedol. Naselje vučedolske kulture je na mjestu gdje se nalazilo starčevačko naselje. Poglavlje o brončanom dobu obuhvaća vinkovačku, vatinsku i belegiš II kulturu. Vinkovačka kultura glavni je predstavnik brončanog doba, a naselje je bilo na tellu Tržnice. Vatinska kultura dijeli se na ranu fazu vatinske kulture, fazu Lovas, razvijenu fazu, tzv. vatinsko-belegišku fazu. Kultura belegiš II pripada starijoj fazi kasnog brončanog doba. Posljednje poglavlje opisuje halštat, tj. starije željezno doba i laten, tj. mlađe željezno doba. Veći je broj nalazišta latena. Dolaskom Kelta na ova područja, nastaje keltsko-latenska kultura u okviru koje se izdvajaju dva naselja: otvoreno naselje srednjeg latena na Ervenici i utvrđeno kasnolatensko naselje na Dirovom brijegu. Na samom kraju rada dolazi zaključak koji obuhvaća cijeli rad.

2. Vinkovci

Vinkovci su grad smješten na sjeveroistoku Hrvatske, u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Nalaze se na rubu bosutske nizine, a sama rijeka Bosut imala je veliku ulogu kroz povijest, koja se nastavlja i danas. Južno od grada je savska dolina, dok se na sjeveru spajaju uzvišenja Vinkovačko-đakovački i Vukovarski praporni ravnjak, a još sjevernije se nastavlja dolina Vuke i Drave. Upravo je na spoju tih ravnjaka najpovoljnija prometna veza između Save i Dunava u čitavoj Slavoniji, a posljedica toga je da je položaj na kojem se danas nalaze Vinkovci od prapovijesti prometno raskrižje na kojem se sastaju putovi od Skandinavije prema Sredozemlju i od zapadne Europe prema Bliskom istoku.¹ Iako su Vinkovci ravničarski grad, javljaju se i neznatna uzvišenja: Sopot, Dirov brijeg, Tržnica uz bosutski most, Borinci, Gradac kod Cerne, Nijemci, Orolik.² Ova uzvišenja zajedno s rijekom Bosut i pritocima Nevkošem i Ervenicom, okolnim močvarama i šumama osiguravala su povoljne uvjete za naseljavanje stanovništva osiguravajući nepresušan izvor prehrane. Zbog toga prema materijalnim ostacima područje Vinkovaca svjedoče o 8000 godina kontinuiranom naseljavanju.

¹ Tomo Šalić, *Vinkovački leksikon* (Vinkovci, 2007), 472.

² Josip Korda, *Vinkovci i okolica: vodič kroz Vinkovce i okolicu izdan u čast devete godišnjice oslobođenja grada Vinkovaca 13. travnja 1954.* (Vinkovci, 1954), 25.

3. Prapovijest

Na temelju nalazišta velikih količina artefakata kamenog, brončanog i željeznog doba može se zaključiti kako je već oko 3000 godina prije naše ere vinkovačko područje bilo neobično gusto naseljeno. Prema do sada prikupljenim nalazima s velikom sigurnošću može se tvrditi da je život prapovijesnih stanovnika bio vezan za uzvišenja koja sam već ranije navela. Na prostoru Vinkovaca, kada govorimo o prapovijesti, pronađena su nalazišta iz vremena: neolitika odnosno mlađeg kamenog doba, eneolitika odnosno bakrenog doba, brončanog doba, halštata ili starijeg željeznog doba, latena ili mlađeg kamenog doba. Na temelju toga možemo zaključiti da su Vinkovci zaista bogati prapovijesnim nalazištima i kulturama. Prva iskopavanja krajem 19. stoljeća proveo je Josip Brunšmid, a prva stručna arheološka istraživanja proveo je Stojan Dimitrijević koji je od 1957. do 1981. godine istraživao prapovijesna naselja u Ervenici, Trbušancima i Tržnici.³

³ Aleksandar Durman, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta* (Zagreb, 2006), 288.

4. Neolitik – mlade kameno doba

4.1. Starčevačka kultura

Najveće prapovijesno naselje na području Vinkovaca nalazi se na tellu Tržnice, koji se rasprostire na lijevoj obali Bosuta, a najveće povijesno naselje datirano 6300. g. pr. Krista pripada nositeljima neolitičke starčevačke kulture.⁴ Starčevačka kultura predstavnik je ranog i srednjeg neolitika, a na prostor istočne Slavonije dolazi kao gotova kultura. Prvi nalazi u Vinkovcima otkriveni su 1951. godine prilikom niveliranja južnog dijela tella Tržnice. Istražena površina naselja na tellu Tržnice iznosi 11614 m², što ga čini najvećim do sada istraženim naseljem starčevačke kulture u Hrvatskoj.⁵ Stanovništvo je živjelo sjedilačkim načinom života u zemunicama, a prvi put otkrivena je i nadzemna kuća koja pripada tom razdoblju. Nadzemna kuća po prvi je put na hrvatskim lokalitetima istražena 1933. godine.

Drugo starčevačko naselje bilo je na području Ervenice, stotinjak metara jugoistočno od tella Tržnice, koje je otkriveno 1957. godine prilikom iskopavanja naselja sopotske kulture. Među ostacima materijalne kulture posebno se ističe keramičko posuđe, koje je pečeno oksidacijski, dok u grupi grubog posuđa dominiraju zaobljeni lonci malo izvučenog ruba i ravnog zadebljanog dna, oker i crvenkaste boje, ukrašeni tehnikom običnog ili amorfnog te kaneliranog barbotina. Najčešći oblik finog, mehanički glačanog posuđa su zdjele na ravnoj ili povišenoj nozi. Predmeti kulturnog obilježja su shematizirane ljudske figurice stupastog oblika, isto kao i zoomorfne figurice, dok posebnu vrstu kulturnih predmeta predstavljaju žrtvenici. Od koštanih predmeta najčešće su izrađivali šila i špatule, a od kamena kalupaste sjekire i klinove.⁶

4.2. Sopotska kultura

Sopotska kultura predstavlja kulturu kasnog neolitika, a u literaturi je poznata pod različitim nazivima kao što je slavonsko-srijemska, bapsko-lengyelsko-slavonska i sopotsko-lengyelska. No 1971. godine S. Dimitrijević mijenja joj naziv u sopotska kultura, prema istoimenom lokalitetu, Sopot, koje se nalazi 5 kilometara jugozapadno od Vinkovaca. Pripadnici ove kulture svoje su kuće gradili na prirodnim uzvišenjima uz obale rijeka, potoka i u

⁴ Durman, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, 288.

⁵ Marko Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije* (Vinkovci-Zagreb, 2002), 11.

⁶ Isto, 12.

močvarama, dok mnoga naselja pokazuju upotrebu telova. Gradili su i živjeli u pravokutnim kućama. Sopotska kultura razvila se na temeljima starčevačke kulture te pod vinčanskim utjecajem. Sopot prvi spominje Josip Brunšmid 1902. godine, a prvo pokusno iskopavanje 1938. godine proveo je M. Klajn, dok je opsežnije probno iskopavanje proveo S. Dimitrijević 1957. godine. Na temelju ovog iskopavanja Dimitrijević dijeli sopotsku kulturu na ranu fazu – I. A i I. B. stupanj, srednju fazu - II. stupanj i kasnu fazu - III. stupanj.

Sustavno iskopavanje započelo je 1996. godine, a dosadašnjim istraživanjem otkrivene su tri faze naseljavanja. U najstarijoj fazi otkriven je dio podnice od žute nabijene ilovače, druga faza naseljavanja pripada II. stupnju sopotske kulture u okviru koje je otkrivena i pravokutna kućna osnova dimenzija 10x6 metara sa supstrukcijom od drvenih greda, dok je treća faza naseljavanja sačuvana na nižim dijelovima Gradine, koji nisu bili uništeni dugotrajnim obrađivanjem. Kako je udaljenost između dvije najmlađe faze jako mala, možemo govoriti o velikoj gustoći naseljavanja, a sve kuće bile su orijentacije jugoistok-sjeverozapad.⁷ „Naselje sopotske kulture nalazi se na području Ervenice uz Bosut, jugoistočno od starčevačkog naselja.“⁸ Iako je jedan dio sopotskog naselja i uz novu cestu prema Silosu, a samo naselje živjelo je tijekom II. stupnja sopotske kulture. Kako do sada na klasičnom sopotskom prostoru nije bilo zemuničkih objekata za stanovanje, možemo govoriti o početku života sopotske kulture na Ervenici. Budući da se sopotska kultura razvila na temeljima starčevačke, kako sam već i ranije spomenula, zbog toga se i raštrkano naselje otvorenog tipa upravo nadovezuje na starčevačku tradiciju.

Vičanska kultura također je imala utjecaja na sopotsku kulturu, iako od nje preuzima samo neke stečevine kao što je redukcijsko pečenje kojim su dobili sivu i crnu boju te bikonično profiliranje posuda, dok im je zajedničko nestanak slikanja. Karakteristična je izrazito crna polirana keramika bikoničnih oblika. Grubo posuđe najčešće je bilo neukrašeno ili je ukras bio plastična traka ukrašena otiskom prsta dok je fino posuđe ukrašavano kaneliranjem, plitkim žlijebljenjem, plitkim urezivanjem, duborezom, a javlja se i efekt glačanja.⁹ Oruđe i oružje postaje još kvalitetnije. Izrađuju kamene sjekire s rupom za nasad drške, a upotrebljavaju i jednostavni tkalački stan.¹⁰ Česti nalaz jesu i utezi za ribarske mreže, a od kostiju su pronađena šila i špatule. Možemo zaključiti da su upravo svi ovi nalazi pripadnicima sopotske kulture nudili razne životne mogućnosti.

⁷ Isto, 17

⁸ Isto, 17.

⁹ Isto, 17.

¹⁰ Rujana Bušić i dr., *7000 vinkovačkih godina: tragom kulturna baštine* (Vinkovci, 2002), 6.

5. Bakreno doba – eneolitik

Bakreno doba ili eneolitik prapovijesno je razdoblje između neolitika i brončanog doba čija je novost prerada i upotreba bakra. Oko 3500. g. pr. Krista u Panonsku nizinu prodiru stočari iz pontsko-stepskog ili maloazijsko-anatolskog područja. Svojim dolaskom oni utječu na miran život sjedilačkih poljodjelskih kultura kasnog neolitika. Ključna je bila uloga bakra, koji je bio pokretačka snaga kojom je eneolitička kultura nadvladala neolitičku.¹¹

5.1. Badenska kultura

Pripadnici badenske kulture pripadnici su ranije spomenutih stočara koji su utjecali na kulturnu sliku vinkovačkog područja, što je vidljivo i iz primjera Sopota, jer prema materijalu sa Sopota možemo zaključiti kako je naselje bilo zahvaćeno požarom te napušteno i uništeno dolaskom pripadnika badenske kulture.¹² Oni dolaze na konjima i s kolima na četiri kotača koja vuku volovi, a sa sobom naravno donose i bakar. Naseljavaju se na ranije nenaseljenim površinama uz rječice i veće potoke ili uz močvarna područja. U prvoj fazi naseljavanja nastaju naselja kratkog vijeka. Na području Borinaca 1964. godine prilikom pokusnih iskopavanja na Starom Crkvištu otkrivena je manja ovalna jama. Na osnovi raznih nalaza naselje je pripisano starijem horizontu Fonyod – A-2 stupnju badenske kulture dok je jednoslojno naselje badenske kulture B-1 stupnja otkriveno na položaju Feldban. Naseljavaju i gradine kao što su Dirov brijeg, Tržnicu uz Bosut. Vrčić s lukovičastim trbuhom visokog cilindričnog vrata i s vrpčastom ručkom značajan je i upečatljiv nalaz. No badenska kultura, za razliku od ostalih sjevernih dijelova Panonske nizine, na ovom području nije dugo trajala. Javlja se određena unutarnja slabost ove kulture što je omogućilo upadanje određenih stranih populacijskih grupacija.¹³

5.2. Lasinjska kultura

Lasinjska kultura utemeljena je na neolitičkoj, tj. vičanskoj, lendelskoj i sopotskoj osnovi te pod utjecajem badenske kulture. Pripadnici ove kulture bili su stočari. Od stočarstva su živjeli,

¹¹ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 21.

¹² Korda, *Vinkovci i okolica: vodič kroz Vinkovce i okolicu izdan u čast devete godišnjice oslobođenja grada Vinkovaca 13. travnja 1954.*,27.

¹³ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 21.

ono im je osiguravalo egzistenciju, a ujedno je i jedini znak prave eneolitizacije. Na tellu Tržnici pronađeni su nalazi lasinjske i salkucansko-bubanjске kulture što je posljedica stočarsko-nomadске grupacije koja se kretala prostorom badenske kulture. Što se tiče keramičke proizvodnje nastavljaju kasnoneolitičku tradiciju, pa je tako fino posuđe ukrašeno urezivanjem i ubadanjem. Karakterističan nalaz je neukrašena bikonična zdjela s jezičastim aplikacijama, koja pripada II.-b stupnju. U kasno lasinjskom prostoru javlja se i polunomadska kultura Retz-Gajary čije postojanje je utvrđeno na tellu Tržnice.¹⁴

5.3. Kostolačka kultura

Kostolačka kultura javlja se na lokalitetu Cerić-Plandište. Ona se pojavljuje samostalno u jednoslojnim naseljima, jednako kao i većina kostolačkih naselja i samo Plandište utvrđeno je strmo usječenim dubokim opkopom. Novost koju ova kultura sa sobom donosi na južnopanonsko tlo je nova tehnika ukrašavanja, tzv. brazdasto urezivanje, a ureze ispunjavaju bijelom inkrustacijom.¹⁵

5.4. Vučedolska kultura

Paralelno s prodorom Indoeuroljana javlja se i vučedolska kultura, koja je nastala na području Slavonije i Srijema, a proširila se i na mnoga srednjoeuropska područja. Korijeni su joj u kasnoneolitičkoj sopotskoj kulturi, a pod utjecajem eneolitičke kostolačke kulture. Ime je dobila po istoimenom nalazištu Vučedol, uz Dunav, nedaleko Vukovara. Karakteristično za vučedolsko stanovništvo je da oni ne grade nova naselja, nego iskorištavaju, preuređuju bivša naselja odnosno tellove, tako da dotjeruju strme padine i dižu palisadni zid, kao npr. na Tržnici. Naselje se rasprostire na mjestu gdje se prije nalazilo starčevačko naselje. Josip Brunšmid je 1902. godine prvi pisao o ovom lokalitetu.

Centar naselja je na položaju Hotela „Slavonija“, gdje je iskopavanjem iz 1977. i 1978. godine primijećeno grupiranje kućnih osnova u dva homogena bloka, sjeverni i južni. Kućne osnove su uglavnom bile obnavljanje i pravokutne, zidne konstrukcije kao i kod neolitičkih kuća, bez nekakve jedinstvene orijentacije. Na kućnim osnovama nalazila su se i kružna ognjišta, ali i

¹⁴ Isto, 22.

¹⁵ Isto, 22.

ognjišta posebne konstrukcije s pojačanim grebenom preko sredine ognjišta. Kada bi se smjestili na jedno mjesto uglavnom bi tu i ostali, nisu se previše selili. Iskopavanjem su pronađena tri pokopa u zgrčenom položaju na temelju kojih je S. Dimitrijević definirao B-2 stupanj vučedolske kulture.¹⁶ Prvi put se javljaju i glineni kalupi za lijevanje bakrenih sjekira s jednim sječivom i rupom za usađivanje drške, spremišta metalnih proizvoda što nam ukazuje na vrlo razvijenu metalurgiju.¹⁷

Na području Ervenice otkriveno je i drugo naselje vučedolske kulture. Tijekom zaštitnog iskopavanja 1994. godine otkriveno je pet jama s mnoštvom materijala, utvrđeno je da su se kuće nalazile istočnije, a na osnovi analize keramičkih nalaza utvrđeno je da bi naselje Ervenica moglo biti određeno podgrađe za tržnicu. Nalazi ovog naselja pripadaju B-1 stupnju vučedolske kulture.¹⁸ Razvili su visok stupanj proizvodnje. Posuđe je crne boje, bogato ukrašeno bijelom inkrustacijom. U okviru već spomenutog istraživanja 1978. godine pronađen je i lonac ukrašen u četiri paralelne trake, od najšireg dijela do dna, podijeljene u polja s različitim znakovima. Arheolog Aleksandar Durman utvrdio je kako ti ukrasi predstavljaju najstariji europski kalendar.¹⁹ Dokazano je kako tako bogati ukrasi na različitim posudama nisu imali samo estetsku ulogu, već i određenu funkciju. Naime, znakovi su bili poslagani određenim redoslijedom prikazujući položaj zvijezda na nebu u određeno godišnje doba.

¹⁶ Isto, 24.

¹⁷ Bušić, *7000 vinkovačkih godina: tragom kulturna baštine*, 8.

¹⁸ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 26.- 27.

¹⁹ Šalić, *Vinkovački leksikon*, 493.-494.

6. Brončano doba

Brončano doba razdoblje je prapovijesti od 2300. do 750. godine pr. Krista. Karakteristično za ovo doba je početak tehnologije izrade brončanih predmeta. Glavni predstavnik ovog doba, na području Vinkovaca, je upravo vinkovačka kultura s vrlo jakim naseljem u središtu grada na tellu Tržnica, nakon nje slijede vatinska kultura i kultura Belegiš II. Tako možemo govoriti o kontinuiranom naseljavanju od ranobrončane vinkovačke kulture pa sve do Belegiš II kulture, a pojedinačni nalazi mlađe faze kulture polja za žarama svjedoče nam i o naseljavanju vinkovačkog područja u završnoj fazi brončanog doba.

6.1. Vinkovačka kultura

Zahvaljujući bakrenodobnoj osnovici, novim idejama koje su stizale s juga i jugoistoka te tehnologiji proizvodnje bronce razvila se vinkovačka kultura. Stanovnici ove kulture, kao i njihovi prethodnici, nastavili su živjeti na višeslojnim naseljima uz obale rijeka, tj. na položajima gdje je i vučedolsko stanovništvo imalo svoja naselja čime se ne osigurava kontinuitet naseljavanja na tellu Tržnici. Godine 1962. otkriveni su nalazi na temelju kojih je 1966. godine vinkovačka kultura i dobila ime. Naime, S. Dimitrijević je smatrao kako su ti nalazi s tella Tržnice dovoljni da se Vinkovci uzmu za eponimni lokalitet. On je također utvrdio kako gornja tri definirana horizonta C, u kojemu su nađeni nalazi najstarijeg stupnja vinkovačke kulture, D-1 i D-2 pripadaju upravo vinkovačkoj kulturi. Na temelju jako velikog broja i gustoće nalaza neporemećene stratigrafske slike uspio je i izdvojiti nalaze po horizontima te definirati tri stupnja vinkovačke kulture: A, B-1 i B-2. Naime, Vinkovci danas pružaju 85 % svih nalaza vinkovačke kulture u međuriječju Save, Drave i Dunava.

Stanovnici ove kulture grade četverokutne nadzemne kuće zidne konstrukcije, kao što je karakteristično i za kasnovučedolsku kulturu. Što se tiče ukrašavanja keramike tu napuštaju stil ukrašavanja vučedolske kulture te razvijaju nove keramičke oblike kao poseban stil brončanodobnih ljudi. No što se tiče oblika, oni su i dalje isti kao i u vučedolskoj kulturi. Tako su oblici grubih posuda gotovo u cijelosti preuzeti od vučedolaca, a to se može reći i za ukrašavanje, jer podjednako rabe barbotinsko, metličasto ukrašavanje. Kod finog posuđa dominiraju vrčevi s vrpčastom ručkom također preuzeti iz vučedolske kulture, a još se ističu i uske cilindrične bočice s dvjema malim ušicama uz rub posude, zdjele s naglašeno izvučenim

rubom prema van. Finu keramiku rijetko su ukrašavali, a ako su je ukrašavali onda je to bilo urezivanjem i bijelim inkrustiranjem. Stanovništvo se bavilo poljoprivredom i stočarstvom, a metalurgija bronce donijela je promjene u proizvodnji i društvenom strukturiranju. Tako je većina umjetnički izrađivanih predmeta bila od bronce, a manje od zlata te je time proizvodnja keramičkih proizvoda prešla u drugi plan. U vrijeme ove kulture zabilježen je i prvi zlatni nakit otkriven na Gradini kod Orolika.²⁰

6.2. Vatinska kultura

U okviru vatinske kulture razlikujemo: ranu fazu vatinske kulture, koja je na osnovi slučajnih nalaza amforica definirana kao slavonsko-srijemska varijanta, fazu „Lovas“ koja je nazvana prema znamenitoj ostavi s početka srednjeg brončanog doba te razvijenu fazu vatinske kulture, tj. vatinsko-belegišku fazu. Ranoj fazi vatinske kulture pripadaju nalazi amforica s položaja Brodske imovne općine i Krnjaša dok se još jedna nalazi u zbirci Medvedović te potječe s nepoznatog položaja u Vinkovcima. Na položaju blato, jugoistočno od Borinaca, pronađene su tri brončane krilaste igle koje su karakteristične za južnopanonski prostor, tj. za vatinsku kulturu te brončani bodež.²¹ Fazi „Lovas“ pripadaju amforice otkrivene 1909. godine na području Brodske imovne općine. U toj fazi vatinska kultura dolazi i u doticaj s licenskom keramikom, što je rezultiralo nastankom razvijene faze slavonsko-srijemske vatinske kulture koja je definirana kao vatinsko-belegiška, a čije se naselje nalazilo na tellu Tržnici i koje je samo djelomično istraženo.

Na položaju Robne kuće „Na-ma“ pronađena je nadzemna kuća četvrtastog tlocrta, kao i ulomak glinenog kalupa za lijevanje srcolikih privjesaka, koji su jedan od karakterističnih oblika nakita vatinske kulture. Keramika je pronađena i na položajima Hotela „Slavonija“ i „Cibalae banke“, Marici, Ervenici i Borincima. Na temelju nalaza glinenih kalupa i metalnih predmeta možemo zaključiti da se u vrijeme vatinsko-belegiške faze odvijala intenzivna metalurška djelatnost. Isto tako na temelju keramičkih nalaza, ukrašenih različitim motivima, možemo zaključiti kako su vodili dosta računa o estetici keramike.²²

²⁰ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 28.

²¹ Daria Ložnjak, *Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području* (Zagreb, 2001), 34.

²² Isto, 32.

6.3. Belegiš II kultura

Belegiš II kultura pripada starijoj fazi kasnog brončanog doba u istočnoj Slavoniji i Srijemu. S obzirom na to da u stratigrafiji naselja na Tržnici u sloju, koji pripada brončanom dobu, nije bilo moguće prepoznati dva vremenski različita stambena horizonta, s tim da se ovakva situacija ponavlja i na drugim nalazištima, možemo govoriti o kontinuitetu razvoja vatinske u Belegiš II kulturu. Isto vrijedi i za keramiku čiji motivi i mjesto na kojem se ukrasi nalaze odgovaraju ranijim vatinskim primjerima. Razlika je u tehnici ukrašavanja, keramika kulture Belegiš II ukrašena je kaneliranjem. Najčešći oblici su žare, ukrašene kaneliranjem, zdjele, a gruba keramika zastupljena je loncima zaobljenog tijela.²³ Sličnost s vatinskom kulturom je i područje rasprostiranja, uporaba nekropole vatinske kulture te odabir istih položaja za podizanje naselja.

U naselju na Tržnici pronađeni su glineni i kameni kalupi za lijevanje šupljih sjekira, kao i više brončanih topuzastih igala bez ukrasa ili s urezanim motivom jelove grančice. Metalni predmeti imaju obilježja srednjoeuropske kulture polja sa žarama koja ima utjecaj na područje rasprostiranja Belegiš II kulture u istočnoj Slavoniji. Kao i u ranijim kulturama, keramički nalazi su i ovoj kulturi najbrojniji, a najčešći su nalazi lonci cilindričnog vrata na kojem se nalaze vodoravno postavljene kanelure i zaobljenog tijela s četiri tunelaste ručke i četiri bradavičasta izbočenja koji su često povezani različitim kanelurama.²⁴ Na položaju Marica zabilježeni su površinski nalazi keramike, a 2000. godine u Dugoj ulici prilikom zaštitnih iskopavanja pronađena je keramika slavonsko-srijemske vatinske i Belegiš II kulture.²⁵

²³ Marko Dizdar, *Brončanodobno naselje u Vinkovcima-Duga ulica br. 23.* (Zagreb, 1996), 16.

²⁴ Isto, 34.

²⁵ Ložnjak, *Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području*, 34.-35.

7. Željezno doba

Sredinom 8. stoljeća pr. Krista dolazi do povezivanja novih kulturnih utjecaja s istoka, čiji su izvori u pontsko-stepskom području, s Balkanom na jugu i s jugoistočnim alpskim područjem na zapadu. S time se javlja i metalurgija željeza s kojom dolazi do kulturnog i tehnološkog procvata, a ujedno označava i kraj brončanog doba.²⁶ Razlikujemo starije željezno doba, odnosno halštat i mlađe željezno doba, odnosno laten. Što se tiče vinkovačkog kraja tijekom starijeg željeznog doba znatno je slabije naseljen, a tek u mlađem željeznom dobu, pojavom Kelta oko 400 g. pr. n. ere, oživljava.²⁷ Razdoblje halštata tako je i jedno od najmanje istraženih i poznatih razdoblja na vinkovačkom području te području istočne Slavonije i zapadnog Srijema.²⁸

7.1. Halštat - starije željezno doba

Prilikom niveliranja južnog dijela tella Tržnice 1951. godine pronađena je keramička posuda daljske kulture, koja pripada ranijoj fazi starijeg željeznog doba. Riječ je o loncu S-profiliranog tijela s trakastom ručkom koji je na remenu ukrašen okomito postavljenim kanelurama raspoređenim u metope. Na temelju oblika i ukrasa spada u stariježeljeznodobnu fazu daljske kulture, a smješten je u razdoblje 700.-600. godine pr. Krista. Za razliku od ranije faze starijeg željeznog doba, mlađa faza starijeg željeznog doba predstavljena je većim brojem nalazišta.

Godine 1972. zaštitnim iskopavanjem na položaju Silosa na Ervenici pronađena su i dva kosturna ukopa. U jednom od tih grobova bio je kostur žene te je sadržavao brončani astragalni pojas koji se sastojao od 73 jednaka članka, brončane Certosa fibule V. grupe te ogrlice sastavljene od 24 perle od staklene paste različitih boja.²⁹ Ovakvi pojasevi javljaju se sredinom i u drugoj polovici 6. st. pr. Krista, a od kraja 6. st. pr. Krista postaju karakterističan dio nošnje pretkeltskog stanovništva južne Panonije. U drugom grobu pronađen je lonac bikoničnog tijela.

²⁶ Isto, 39.

²⁷ Korda, *Vinkovci i okolica: vodič kroz Vinkovce i okolicu izdan u čast devete godišnjice oslobođenja grada Vinkovaca 13. travnja 1954.*, 29.

²⁸ Hrvoje Potrebića, Marko Dizdar, *Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu* (Zagreb, 2002), 79.

²⁹ Isto, 82.

Na temelju ovih nalaza grobovi se datiraju u drugu polovicu 5. st. pr. Krista, te pripadaju starijoj fazi srijemske kulture zapadnobalkanskog kulturnog kompleksa.

U zaštitnim iskopavanjima tijekom 1976. i 1977. godine na položaju Robne kuće „Na-ma“ otkriveno je manje kasnohalštatsko groblje s kosturnim ukopima, a pored su pronađena i tri ukopa konja zajedno s njihovom opremom. Istraženo je osam grobova i pronađeno 11 kostura, od čega 4 muška, 3 ženska i 4 dječja ukopa. Ukopi konja sadržavaju bogatu opremu, tako je ukop konja 1 sadržavao npr. brončane falere (metalni dijelovi konjske opreme), manje brončano savijene okove, a falere podsjećaju na srednjoeuropske konjske falere iz ranokeltskih kneževskih ukopa Češke i Moravske. Ukop konja 2 sadržavao je lijevanu garnituru od četiri lijevane brončane aplikacije s ušicama na stražnjoj strani za provlačenje kožnih uzda. Na tri okova prikazan je lik životinje, a vjerojatno je riječ o stiliziranom prikazu grifona, dok četvrti okov prikazuje stiliziranog jelena. Riječ je o garnituri konjske opreme skitsko-tračkog zoomorfnog stila s kraja 5. i prve polovice 4. st. pr. Krista. Ukop konja 3 u velikoj mjeri je oštećen što je onemogućilo utvrđivanje opreme.³⁰

Godine 1980. provedeno je zaštitno istraživanje prapovijesnog naselja na Damića gradini u Starim Mikanovcima. Ti rezultati važni su za poznavanje tipologije keramičkih oblika mlađe faze starijeg željeznog doba na prostorima istočne Slavonije i zapadnog Srijema. Istražen je istočni dio naselja, gdje je prilikom iskopa temelja za osnovnu školu pronađena manja količina keramičkih nalaza starijeg željeznog doba.³¹

7.2. Laten – mlađe željezno doba

Latenska kultura nastala je sredinom 5. st. pr. Krista u Zapadnoj i Srednjoj Europi, a nositelji kulture bili su Kelti koji oko 400. godine pr. Krista započinju s osvajanjem i kolonizacijom velikog dijela Europe.³² Tako krajem 4. st. pr. Krista stižu na prostor međuriječja Save, Drave i Dunava iz karpatskog Podunavlja.³³ Sa sobom su donijeli i novitete kao što su uporaba novca, brzo rotirajuće kolo te napredniji način obrade zemlje. Vrlo brzo su se snašli i sprijateljili s autohtonim stanovništvom. Kelti se u antičkim izvorima nazivaju Skordiscima. Skordisci i autohtono panonsko stanovništvo zajedno stvaraju vlastitu i izvornu keltsko-latensku

³⁰ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 42.

³¹ Potrebica, Didar, *Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu*, 84.

³² Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 42.

³³ Marko Dizdar, *Latenska naselja na vinkovačkom području* (Zagreb, 2001), 1.

kulturu, vrlo naprednu. Ona završava zajedno s rimskim osvajanjima krajem 1. st. pr. Krista, iako se tragovi materijalne kulture Skordiska nalaze još dugo u okviru rimske kulture.

Na području Vinkovaca nalazila su se dva naselja keltsko-latenske kulture od kojih je jedno otvorenog tipa iz srednjeg latena na Ervenici te jedno utvrđeno kasnolatensko naselje na Dirovom brijegu.³⁴ Naime, zbog ekonomskog, društvenog i socijalnog razvoja, u mlađoj fazi srednjeg latena dolazi do podizanja utvrđenih naselja, a na temelju keramičkih nalaza na Ervenici može se utvrditi utjecaj autohtonog stanovništva na materijalnu kulturu Skordiska. Utvrđeno naselje na Dirovom brijegu podignuto je na prirodnom uzvišenju relativne visine oko 2,5-3,0 m, mjestu gdje se potok Nevkoš ulijeva u Bosut, a izgled naselja početkom 18. stoljeća prvi je zabilježio grof Marsilije. Zemljani bedem bio je podignuto oko cijelog naselja, osim s južne strane okrenute Bosutu, a danas je sačuvan sve do visine oko 3 m.

Godine 1951., na sjevernom dijelu naselja, provedena su i prva zaštitna arheološka istraživanja, no dokumentacija, kao ni nalazi s tih iskopavanja, nisu sačuvani. Jedino što je poznato i što se zna je to da je iskop bio dubok 8 m te da je sadržavao slojeve od prapovijesti do rimskog doba. Zaštitna arheološka istraživanja provedena su i 1995. godine, na dijelu naselja smještenom uz Bosut i na površini od 25 m². Tim istraživanjem ustanovljen je sloj debljine 1 m ispunjen keramikom. Otkrivena je i keramičarska peć, karakteristična latenska peć za keramiku te u njoj i oko nje mnoštvo keramike. Slična takva peć je pronađena 1951. godine u blizini naselja na položaju u blizini Stare Brane. Godine 1996. provedena su i posljednja zaštitna istraživanja na sjevernom, rubnom dijelu naselja okrenutom prema potoku Nevkoš. Na površini od 25 m² pronađen je jarak ispunjen velikom količinom kućnog lijepa, garom i keramikom.³⁵ U razdoblju kasnog latena naselje postaje snažan lončarski centar te upravo tada doživljava i najveći uspon. Do sada je ukupno sedam poznatih latenskih peći za keramiku s područja naselja Ervenica i Dirov brijeg. Prema tom naselju na Dirovom brijegu gravitirala su naselja otvorenog tipa na području Krnjaša i u zoni oko željezničke stanice u Vinkovačkom Novom Selu. Sezonsko stanište na položaju Pjeskane, na južnoj obali Bosuta, također pripada ovom kompleksu. To možemo zaključiti na temelju otkrivene jame s kasnolatenskom keramikom i dvije brončane fibule kasnolatenske sheme.³⁶

Drugo naselje, naselje na Ervenici, bilo je smješteno na jako povoljnom i povišenom položaju, okruženo tokovima Bosuta i potoka Ervenice s južne, sjeverne i zapadne strane. Upravo iz tog

³⁴ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 42.

³⁵ Dizdar, *Latenska naselja na vinkovačkom području*, 21.

³⁶ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 45.

razloga naselje s tih stana nije imalo fortifikacijski sustav, a pitanje fortifikacije istočne strane još je uvijek otvoreno.³⁷ Godine 1889. pronađen je prvi nalaz, a to je glatka žičana fibula srednjolatske sheme, a 1961. godine pronađena je slična fibula ukrašena urezima na kraju nožice. Prva pokusna istraživanja su provedena 1957. godine, kada je S. Dimitrijević prilikom istraživanja neolitičkih naselja na ovom položaju pronašao keramiku keltsko-latenske kulture. Završna iskopavanja na ovom naselju bila su 1994. godine. Tada je na površini od 100 m² istražen zapadni, rubni dio latenskog naselja koji se nalazio u blizini utoka potoka Ervenice u Bosut. Latenski sloj sadržavao je keramičke nalaze koji datiraju u razdoblje srednjeg latena što čini naselje Ervenice najstarijim naseljem Skordiska na vinkovačkom području.³⁸ S. Dimitrijević govori o postojanju trećeg naselja keltsko-latenske kulture na području Vinkovaca. Svoju tvrdnju temelji na dokazima, kasnolatska keramika, otkrivena u površinskom sloju, nasuprot naselju Ervenici, na prapovijesnom tellu napoložaju Tržnica.³⁹

³⁷ Dizdar, *Latenska naselja na vinkovačkom području*, 25.

³⁸ Dizdar i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*, 45.

³⁹ Dizdar, *Latenska naselja na vinkovačkom području*, 26.

8. Zaključak

Vinkovci su bogato prapovijesno nalazište. Zastupljena su sva prapovijesna razdoblja od neolitika, bakrenog, brončanog i željeznog doba. Izmjenjuju se brojne kulture od kojih jedna nosi i ime vinkovačka kultura. Od prapovijesnih naselja ističu se naselje Ervenica te tell Tržnice, koji su nalazišta gotovo svih kultura. Sredinom 4. st. pr. Krista na ova područja dolaze i Kelti, koji se u antičkim izvorima nazivaju Skordisci. Vrlo brzo asimiliraju se s autohtonim stanovništvom i stvaraju keltsko-latensku kulturu, koja nestaje s rimskim osvajanjem, krajem 1. st. pr. Krista. Među istraživačima ističu se Josip Brunšmid te Stojan Dimitrijević. Arheološkim istraživanjima pronađeni su brojni nalazi od kojih se dobar dio čuva i u Gradskom muzeju Vinkovci.

9. Literatura

1. Bušić, Rujana i dr. *7000 vinkovačkih godina: tragom kulturna baštine*. Vinkovci, 2002.
2. Dizdar, Marko i dr., *Iz kolijevke rimskih careva: Vinkovci u svijetu arheologije*. Vinkovci-Zagreb, 2002.
3. Dizdar, Marko. *Brončanodobno naselje u Vinkovcima-Duga ulica br. 23*. Zagreb, 1996.
4. Dizdar, Marko. *Latenska naselja na vinkovačkom području*. Zagreb, 2001.
5. Durman, Aleksandar. *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*. Zagreb, 2006.
6. Korda, Josip. *Vinkovci i okolica: vodič kroz Vinkovce i okolicu izdan u čast devete godišnjice oslobođenja grada Vinkovaca 13. travnja 1954*. Vinkovci, 1954.
7. Ložnjak, Daria. *Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području*. Zagreb, 2001.
8. Potrebića, Hrvoje, Dizdar, Marko. *Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu*. Zagreb, 2002.
9. Šalić, Tomo. *Vinkovački leksikon*. Vinkovci, 2007.